

BUDAPEST – DIVATVÁROS

A MAGYAR DIVATTERVEZÉS RÖVID TÖRTÉNETE

„A Magyar Öltözetek Rézmetszéséről. / N. M. Gróf Aponyi Antal Cs. és K. Magyar Követ Ó Excelentiája által Párisban ... közölt tudósítás annyira megindított, hogy költségem, és fáradságom nem kímélvén ... tiszteletreméltó Hazámfiainak részre metzve bényújtani szerentsémnek tartanám azon mulatságban volt Gavalléri és Dámai öltözet szabása ábrázolatát” – olvashatjuk egy bájos, magyaros divatkép magyarázatoként a fenti sorokat a Tudományos Gyűjtemény 1829 májusában megjelent számában.¹ Az arannyal vagy ezüsttel gazdagon hímzett, finom „fehér atlatzból való slep ruhás” Dáma és a bíbormentés Gavallér rajzát Wándza Mihály metszette, és Kostyál Ádám „Pesti Polgár és Férjfi Szabó Mester” közölte, aki a férfiruha tervezője és kivitelezője is volt egy személyben.² A metszetben a magyar divattervezés történetének első, magas színvonalú emlékét tisztelhetjük.

A Tudományos Gyűjtemény szórakoztató, hasznos, mai szóhasználattal ismeretterjesztő kiadvány volt, nem divatlap. Divatrajzot most először közölt mellékleteként, valószínűleg azért, mert magyar nyelvű divatlap még nem létezett Pesten. Ez az irodalmi, szórakoztató, olvasmányos kiadványtípus, amely a hölgyközönség megnyerése érdekében rendszeresen divattudósításokat közölt, viszonylag rövid múltra tekinthetett vissza. A mintának tekinthető *Journal des Luxus und der Moden*³ 1786-ban jelent meg Weimarban. Hazánkban az úttörő 1828-ban a német nyelvű *Der Spiegel*⁴ volt, azt követte a magyar *Honművész*⁵ 1833-ban, 1835-ben a *Rajzolatok*, majd az 1840-es években a *Honderű*, az *Életképek* és a reformkori irodalomban oly jelentős *Pesti Divatlap*.

A megújított magyar öltözék nagyon tetszett, nemcsak Pesten. Érdekes módon nem 1829-ben, hanem 1830 júniusában aratott igazi sikert Párizsban, a divat fővárosában, amikor Aponyi unokaöccse, Rudolf az orleans-i herceg bálján hordta. Így írt róla a *Journal des Dames*⁶ júniusban: „Aponyi unokaöccse egy vörös bársony redingote-t viselt, mellrészen arany paszománnyal, sárga övet arany zsinórból, feszes vörös bársony nadrágot, fent aranyrojjal díszített fekete csizmát.”

Ez a szöveg vándorolt a többi ismert külföldi divatlapban is, így olvasható július 6-án a *Wiener Theaterzeitungban*⁷, sőt július 8-án Franz Xaver Stöber (1795–1858) átrajzolásában megjelent a ruha képe is. Közölték azt is, hogy a ruhák a pesti mestereknél készültek. A leírást és a képeket összevetve, nincs kétség arról, hogy az öltözékek azonosak. De többször vissza is tértek rá, június 10-én pl. azt írta a *Journal*⁸: „Aponyi magyar egyenruhája, amelyet az 5.-i számunkban leírtunk, ép oly gazdag, mint amilyen elegáns.” A siker egyik titka ugyanis, hogy a ruha anyagában, színeiben nem különbözött a többi férfidíszruhától, csak bizonyos fokig szabásában és a díszítés módjában.

A Tudományos Gyűjtemény 1830-ban további metszeteket is közölt Kostyál munkáiról, a mester költségén,⁹ illetve egy másik szabó, Klasszy Vencel műhelyéből is, akire a *Hasznos Mulatságok*¹⁰ című lap így hívta fel a figyelmet: „Nem akarunk eféle művészeink közül senkinek botránkozást szerezni, de azzal tartozunk az igazságnak, hogy e tárgyban, mind újabb szabások feltalálásában, mind összekötésben külön szorgalommal s feláldozással fáradozik Klasszy Vencel pesti magyar szabó”. Kostyál természetesen felháborodott az egyoldalú dicséreten, s egy *Jelentés-t*¹¹ írt *A Magyar Öltözetek Rézmetszéséről* címmel, felhíva a figyelmet arra, hogy Klasszyt ő már megelőzte: „Ha az értekező azt állítja: hogy a magyar öltözetek eddig renddel nem közöltettek, kövesse meg magát, mert én szinte a tulajdon költségemen ... oly világosan érthető rézmetszéseken közlöttem többféle valósággal divatban lévő mint férjfi mint asszonyi magyar öltözetet...” Nem késlekedett a válasszal Klasszy sem, röpiratban oktatva ki

Vándza Mihály–Leinhardt Sámuel: Magyar öltözet Párizsban. Kostyál Ádám és Mindszenthly József terve után. Papír, könyvomat. Tudományos Gyűjtemény, 1829., 131–132.

Franz Stöber: Magyar divatkép. Kostyál Ádám és Mindszenthly József terve után. Papír, színezett könyvomat, Wiener Theaterzeitung, 1830., XXVII., 81.

Kostyált, hogy „minden tekintetben méltóbb vagyok a Magyar Ruhák készítésében a Bizodalomra, mint különben is tanult, remekelt s gyakorlott Magyar Ruha Szabó”¹². Amivel arra célzott, hogy Kostyál az ún. német szabócéh tagja, míg ő, Klasszy a magyar szabóké. Az érvelés jogosnak tűnik, egyszersmind azt a kérdést is felveti, hogy ha létezett két külön céh, egyik a magyar, másik a német módi készítésére, miért tekinthetők mégis a perlekedők az első hazai divattervezőknek?

A magyar viselet több évszázados hagyományok nyomán alakult és változott a XVIII. század végéig, de a XIX. század elején már meglehetősen háttérbe szorult. Jellemző például, hogy 1803-ban¹³ Pesten 33 magyar és 79 német, 33 női és 46 férfiszabót, 1827-ben¹⁴ pedig 32 magyar mellett már 207 német szabót tartottak nyilván! Kostyál viszont nem a XVIII. század végi formákkal jelentkezett, hanem tanulmányozva a XVI–XVII. századi magyar viseletet, azok jellemző részleteit a napi európai divattal egyeztette, s egy minőségileg új, tetszetős öltözetet hozott létre, a korszak romantikus, historikus ízlésének megfelelően.

Historikus módszerére igen jellemző Theodor Kömer *Zrínyi* című darabjához Bartha János színművész számára 1833-ban tervezett jelmeze¹⁵. Ezt a térdig érő, felálló, magas gallérú ruhadarabot, XVI–XVII. századi eredeti ábrázolások alapján alkotta meg, de szabása, hossza követi a korabeli férfidivatot. Így pl. a *Theaterzeitung* 1832-es évfolyamában¹⁶ van egy londoni divatkép, amelyen a kabát hossza, szabása – hasonló, csak az ujjak mások, a gallér formája kissé eltérő. A jelmez egyébként olyan sikeres volt, hogy egy hasonló, álló gallérú, hosszabb, térdig érő dolmány zrínyi néven kedvelt társasági ruhadarabbá vált.

Klasszy szintén tanulmányozta a régi magyar viseletet, s igyekezett a divatos formákkal egyeztetni. Később csatlakozott hozzájuk Tóth Gáspár és Keresztessy Sámuel férfi-, valamint Varga János és

Barabás Miklós: Divatkép. Papír, színezett könyvomat, *Der Spiegel*, 1841., 2.

Franz Stöber: Divatkép. Színezett könyvomat, *Wiener Theaterzeitung*, 1831. XXVIII., 84.
A jobb oldali figura kabátja és a Zrínyi-ruha rokonsága könnyen felismerhető.

Mindszenty János női szabó, rendszeresen megjelentette magyar ruhás divatrajzokat a *Honderű*-ben, *Életképek*-ben és a *Pesti Divatlap*-ban. Így tulajdonképpen ők alkották meg azt a nemzeti viseletet, amely a reformkorban, majd a kiegyezést megelőző esztendőkből hazafias érzelmek kifejezője volt, és hallatlan népszerűségnek örvendett.

Az ún. német módit a pesti divatlapok a francia és német lapok metszeteinek utánközlésével vagy másolásával terjesztették, két-három hét késéssel. A nemzeti viseletet a magyar szabómesterek tervezték (és kiviteleztek), de természetesen nem ők rajzolták meg a divatlap számára. Ez nem is volt szokásos, hiszen a korzálás igen magas grafikai színvonalat követelt meg. A szabó, vagy alkalmazottja, megrajzolta a modellt, amely mintaként szolgált a hivatásos grafikus számára. Így tudjuk, hogy pl. Barabás Miklós¹⁷ (1810–1898) több divatképet rajzolt „Nemzeti Divatképek” címen. Mellette azok rajzolták a magyar divatképeket is, akik a párizsi vagy bécsi mintákat másolták. Nevük csak ritkán van jelezve, kivétel pl. Fuchstaler Alajos. (1815–1863)¹⁸. A rézmetszés rendszerint Perlaszka Domokos, (1801–1846) Kohlmann Lipót, (XIX. sz. első fele) illetve Kohlmann (Vidék) Károly (1800–1882) munkája volt, lehet, hogy alkalmanként ők is rajzolták a divatképet.

„KUZMIK ÉS ALTER URALKODÓ NEVEK VOLTAK...”¹⁹

A szabadságharc bukása elsodorta a magyar irodalom pártolásában „bűnös” divatlapokat, de már az ötvenes évek elején újabbak jelentek meg. 1859-től ismét közöltek magyaros divatképeket, általában Rohn Alajos (XIX. sz. első fele) rajzait és metszeteit. Mivel nem mindegyik alatt szerepelt szabócég, megen-

gedhetjük azt az óvatos feltételezést, hogy esetleg a grafikus maga is tervezett modelleket. A legtöbb azonban Monaszterly és Kuzmik, illetve Alter és Kiss műhelyét hirdette, a két, a XIX. század derekán legnépszerűbb Váci utcai céget²⁰. Alterék az ötvenes években váltak a magyar divat irányítóivá, elnyerve a királyné öfelsége udvari szálíttói megtisztelő címet is. Egyaránt készítettek magyaros és franciás modelleket. Az egyik tulajdonos, Kiss Kornél évente kétszer Párizsba utazott, hogy a legújabb módival megismerkedjen és bevásároljon.

A másik ismert szabócég tulajdonosai, Monaszterly és Kuzmik az Alter és Kiss cég üzletvezetőjeként tanulták ki a szakmát, és 1858-ban nyitották meg üzletüket. Igen gyorsan népszerűek lettek. Ők is Párizsban és Londonban vásároltak... „divattermük párizsi modorban varró műhellyel bír, melyben minden kiválasztott szövetet gyorsan a legújabb ízléssel állítanak ki”²¹ – írta róluk Vachot Imre a *Budapesti Kalauz* című kiadványban, azt is hozzátéve, hogy „a vidékiek kívánatára nemcsak mindennemű ruhakelmemintákkal, hanem a divat körülményes leírásával s a legjelesebb divatrajzokkal is szolgálnak”. Ez utóbbi megjegyzés arra az óvatos feltételezésre enged következtetni, hogy a párizsi nagy cégekhez hasonlóan saját modeltervezőjük és rajzolójuk volt. Az 1860-as évek végétől – az ország gazdasági fellendülésével párhuzamosan – felvirágzott a szabó- és divatipar is. 1866-ban jelent meg az első, már mai értelemben is divatlapnak tekinthető kitűnő kiadvány, a *Magyar Bazár*²² a Berlinben kiadott *Der Bazar* pesti változataként²³. Ez azt jelentette, hogy a lap szépirodalmi és társaséleti mellékletét magyar szerkesztők állították össze, a sok rajzzal és szabásmintával ellátott divatismertetést és kézimunka-leírásokat, a színes mellékleteket pedig Berlinből küldték. A divatrajzoknál ugyan gyakran szerepel az, hogy a „ruhák, készöltönyök megvásárolhatók” Áts és Tsai, Keller és Zsitvay és más jó nevű cégek-nél, de ez puszta reklámfogás lehetett, hiszen a rajzok nyomódúcait a *Der Bazar* szállította.

1888-ban egy újabb igen színvonalas divatlap jelent meg, a *Divatsalon*²⁴ a bécsi *Wiener Mode*²⁵ társalapjaként. A kiadványok sikerét jelzi, hogy hamarosan újabb újságok is felbukkantak: a *Bazár*, a *Budapesti Bazár* és a *Divatújság*. Az előző kettő elég gyenge színvonalú volt, de a *Divatújság*²⁶ több figyelmet érdemel, mivel szerkesztője Csepreghyné Rákos Ida volt, a Népszínház igen kedvelt jelmeztervezője és szabója. Így tehát ez volt az első olyan divatlap, amelyet nem író, hanem ruhatervező adott ki, de minősége sajnos nem érte el a *Magyar Bazár*ét vagy a *Divatsalon*ét.

Barabás Miklós: Zrínyi Miklós. A Kostyál Ádám által tervezett jelmez felhasználásával.

Ólaj, vászon, 242x99 cm.

BTM Fővárosi Képtár, ltsz.: 13.464

Rohn Alajos: A Monaszterly és Kuzmik cég hirdetése. Papír, könyomat, 350x553 mm. Hölgyfutár, 1860.

PÁRIZS ÉS LONDON VONZÁSÁBAN

A XIX. század végére Budapest Európa egyik divatcentruma lett, nem utolsósorban ragyogó társasági élete miatt. A korszokon, a lóversenypályán, a Gerbeaud teraszán, a színházakban, az Operában, a nagy bálokon gyönyörű leányok és asszonyok udvaroltattak maguknak „snájdig” katonatisztekkel és elegáns fiatal urakkal. Európa különösen a millenniumi ünnepek ragyogó pompájára figyelt fel. A szabóipar pedig kitűnően megfelelt a megnövekedett igényeknek.

A virágzó társadalmi élet megváltoztatta a vásárlási szokásokat is. Már nem tudta két nagy cég a középosztály és az arisztokrácia igényeit egyaránt kielégíteni. A mezőny megoszlott: exkluzív, kisebb forgalmú, nagyon drága szalonokra, amelyek olyan színvonalat képviseltek, hogy a magyar arisztokrácia a párizsi cégektől átpártolt hozzájuk, illetve a még mindig jó minőséget kínáló, de jóval olcsóbb, a középosztályt kiszolgáló divatáruházakra. Mellettük természetesen sok silány árut tartó üzlet is megélt szegényebb vásárlóiból, de ők a divat alakulásába nem szólhattak bele.

A XX. század elején a magukat áruháznak reklámozó cégek közül kiemelkedett a Kossuth Lajos utcai „Holzer”²⁷, ahonnan sok jómódú pesti dáma kabátja, ruhája származott. Méretre dolgozó műhelynek állandó vevői voltak Klotild és Augusztina hercegnő és számtalan igen híres színvonalú csillag. Hirdetett a *Divatsalonban*, a *Színházi Élethez*, és saját kiadványa is volt *Divatértésítő*²⁸ címen. Bár nem tartozott az igazán exkluzív cégek közé, vitathatatlanul a pesti divat egyik irányítója, meghatározó egyénisége volt. Elsőnek hozta be a párizsi haute-couture cégek modelljeit, de saját tervezésű modelleket is hirdetett²⁹. Az előkelő belvárosi üzletek keveset hirdettek, sőt egyes műhelyekben csak ajánlólevéllel fogadtak új megrendelőket. A legelső és lelegegásabb szalon tagadhatatlanul Girardi Józsefé volt, akinek tevékenységéről szinte semmit sem olvashatunk a divatlapokban. Nem is volt rá szüksége, hiszen mindenkinek tudta, ki „a Girardi”. Egyébként Alter és Kiss segédjeként került a pesti divatélet központjába, majd

A Holzer Divatház hirdetése. Színházi Élet, 1913., II. 65.

1882-ben önállósította magát a Koronaherceg u. 1. szám alatt. Életének csúcspontja valószínűleg 1916-ban volt, amikor IV. Károly koronázására hat hét alatt 163 női díszruhát készített, köztük a királyné, Zita koronázási öltözékét is.

A magyar szabóipar növekvő sikere ellenére, úgy tűnik, az önálló divattervezés háttérbe szorult. A magyar nemzeti viselet formái a reformkorban kialakultak, s nagyjából konzerválódtak. A férfidivat nem kívánt művészi fantáziát – a szabás apró változásait London diktálta, s különben se voltak fontosak. A

társadalom nem divatos, hanem korrekt megjelenést követelt a férfiaktól, amelynek titka a finom alapanyag, a jó szabás s főleg az öltözködési előírások pontos ismerete volt, azoknak a bonyolult szabályoknak a betartása, amelyek meghatározták, hogy milyen alkalommal milyen típusú öltözetet illik viselni. Különösen ebből a szempontból érdemes azonban egy, a század első felében igen ismert nevet emléte-nünk: Mangold Béla Kolosét. A vidéki orvos fia a szabószakmát Párizsban és Londonban tanulta, s már onnan is rendszeresen küldött tudósítást a pesti lapokba az elegáns megjelenés titkairól. 1908-ban egy részletes öltözködési tanácsadót³⁰ jelentetett meg, amelyben táblázatokkal segítette a járatlanokat, hogy az utcán, irodában, lóversenyen és temetésen stb. zakóban, zsakettben vagy frakkban illik-e megjelenni, s milyen zoknit, nyakkendőt és inget kell hozzájuk választani. 1910-ben a *Szabó Hírlap*³¹ című szaklap-ban állandó rovatot kapott. A Váci utca 15. szám alatt saját műhelye volt, igen előkelő vevőkörrel, de hírért sajtómunkásságával szerezte és tartotta meg továbbra is: „*neve fogalomná lett Nagymagyarországon, irányítója volt az úri világ öltözködésének. Aki csak egy kicsit is adott magára, az Mangold Béla Kolos kódexe szerint öltözködött. ... Az angol és francia ízlésű divat meghonosításá-ban Mangold Béla Kolosnak oroszlánrésze volt*” – írta róla 1929-ben a *Szabó Ipar*³², abból az alkalom-ból, hogy őt is utolérte a gazdasági válság, és csődbe ment. Hozzá kell tenni a méltatáshoz, hogy nagyon szűk réteg követte pontosan a divatirányítót, a középosztálybeli férfiak nagy többsége nem sokat törő-dött a finom részletekkel.

A legismertebb női divatszalonok sem igen terveztek önállóan, inkább a korszak szokása szerint a bécsi és francia cégek modelljeit vásárolták meg. Ez azt jelentette, hogy megvették a tervet, a hozzá va-ló anyagokat, és megvarták a megrendelők alakjára. A jómódú vevőket nem zavarta, hogy a darab több példányban is megtalálható, mert egy ismert párizsi cég aktuális modelljét viselték, s ezt mindenki tud-ta. Jó példa erre a szokásra a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményében lévő csíkos selyemmuszlin ru-ha³³, amelyet egy Hadik-Barkóczy grófné az övszalag tanúsága szerint a jónevű Fáy cégnél csináltatott, de a modell azonos a párizsi haute-couture bécsi eredetű tagjának, Christoph Drecollnak az 1907-es nyá-ri kollekciójában szereplő Henriette nevű ruhatervével. A szép kivitelű akvarellrajzot, mely szinte min-den részletében azonos a reprezentatív ruhával, a Modesammlung der Stadt Wienben³⁴ őrzik.

A modellvásárlásra azért volt szükség, mert így tudták a dernier crie-t (szó szerinti fordításban „utol-só kiáltás”, azaz a legfrissebb módi) követni – amely csak akkor jelent meg a divatlapokban, amikor az elegáns dámák a társasági élet színhelyein már viselték az új toaletteket. Ugyanakkor kétségtelen, hogy az előkelő cégek szabói, ha nem is tekinthetők tervezőművészeknek, jelentős alkotók voltak maguk is, hiszen ki tudták választani és ki tudták vitelezni a legelegánsabb öltözékeket.

A MODERN DIVATTERVEZÉS SZÜLETÉSE

A divat- és jelmez-, azaz ruhatervezést a XIX. század végéig nem tekintették művészi feladatnak. Az ugyan előfordult, hogy jeles művészek Leonardo da Vincitől Hans Makartig különleges alkalmakra ru-hát is terveztek, de elsőknek a preraffaeliták gondoltak arra, hogy mindennapi használatra esztétikus és egészséges ruhákat tervezzenek. Ezek kifejezetten a XIX. század közepén uralkodó divatformák – szo-ros fűzők és óriási krinolinok – ellen irányuló reformöltözékek voltak, amit a közönség a bohém művé-szek bolondos ötletének tartott. Senkinek sem jutott volna eszébe utánozni a festők asszonyainak laza, bő redőkbe szedett ingruháit. Mégis, innen eredt az ötlet, hogy az összművészetre törekvő szecessziós alkotók feladatuknak tekintsék a női viselet esztétikus megreformálását is Ezért tervezett ruhát az angol Walter Crane, az osztrák Gustav Klimt, a belga Henry van de Velde. 1900-ban Krefeldben Henry van de Velde kiállításon mutatta be az ő és barátai által tervezett reformruhákat – meglehetősen szép sikerrel. A világ rangos művészeti és társasági lapjai mindenütt tudósítottak bemutatójukról, mégis nagyon merész-nek tűnt az a jóslata, hogy: „*Mától kezdve a ruhakiállítás a műtárlatok magaslátára emelkedett. A me-lyet épp úgy megismételnek majd mindenképp, mint a hogy a kép és szoborkiállításokat szokás*”³⁵. Las-

san a művészek által tervezett reformruhákat már nem csupán közvetlen környezetük, de a bátrabb, feltűnést kedvelő, jó alakú társasági hölgyek is hordták.

Hazánkban is a XIX. század végétől merült fel az igény a női viselet művészi szintű tervezésére és kivitelére. A Magyar Iparművészeti Társulat pályázatain, karácsonyi vásárán, illetve havilapjában, a *Magyar Iparművészetben* feltűntek az iparművésznők alkotásai, ezek azonban inkább hímzések, esetleg hímzett blúzok, öltözködési kiegészítők voltak, festett legyező, napernyő, domborított bőrtáska stb. 1902-ben gyermekruha-tervezési pályázatot³⁶ hirdettek meg, de a díjat, bár 12(?) terv érkezett be, eredménytelenség miatt nem osztották ki. Rendszeresen jelentkezett alkotásaival a kiállításokon, pályázatokon Mirkovszkyné Greguss Gizella, 1901-ben a Szegedi Iparművészeti Kiállításon többek között egy estélyi köpennyel: „*a rendkívül leleményes és ötletes művésznő finom ízlésre valló, modern színvonalon álló, változatos alkotásainak egy egész gyűjteményével külön is szerepel: Ez utóbbiban szintén égetett bársonyból³⁷ készült gyönyörű bársonybelépője a legszebb, amelynek fényes sárgásbarna alapján pompásan érvényesül a beégetett tompított tónusú rajz pávaszemekkel átszőtt lendületes vonalainak ritmikus játéka*” dicsérte Divald Kornél³⁸ műtörténész. A későbbiekben nem olvashatunk az ismert iparművésznő ruhaalkotásairól, de a Magyar Nemzeti Múzeum Textilgyűjteménye őriz egy selyemhímzéses fekete túll estélyi kabátot³⁹, amelyet eredetileg a Szikra néven publikáló gróf Teleki Sándorné számára készített, majd Kaffka Margit tulajdonába került.

Tudunk arról is, hogy Lakatos Artúr 1903-ban egy hétköznapi, a modern zakót utánzó magyaros férfiruhát tervezett, amelyet az *Új Idők*⁴⁰ című hetilapban ismertetett, nem sok sikerrel. Szintén néhány magyaros ruhatervvel jelentkezett a gödöllői művészcsoport tagja, Undi Mariska. A gödöllőiek egyébként, más hasonló csoportokból eltérően, bár saját maguk egyszerű reformöltözéket viseltek, Undi kivételével se kiállításra, se egyéb nyilvánosságra hozatal céljából nem terveztek ruhát. Körösfői Kriesch Aladár (1863-1929) festőművész ugyan azt hirdette, hogy a női divat a népviselet, főleg a kalotaszegi elemek segítségével újulhat meg, de nem foglalkozott a továbbiakban a kérdéssel. Undi Mariska követte Körösfői útmutatásait, terveit 1906-ban közölte az *Új Idők*⁴¹, majd 1912-ben a *Magyar Iparművészet*⁴². Elek Artúr szerint: „*Ruhái a népviseletnek megneemesített és logikussá fejlesztett változata.*” 1912-es modelljeit már nem a népművészet ihlette: „*Újabban megtermékenyítőleg hatott képzeletére Poirét művészete, amely főként a színekombinációk iránt ébresztette fel érdeklődését.*” Gyakorlatilag tehát Undi Mariskát tekinthetjük az első magyar divattervező iparművésznek, de egyrészt keveset és ritkán tervezett, másrészt nem volt komoly visszhangja munkásságának.

Az I. világháború idején Tormay Cecil, az ismert író előkelő mágnáshölgyek közreműködésével megalakította a Fényűzés Elleni Ligát⁴³, amely 1916-ban divattervezési pályázatot írt ki – az elsőt Magyarországon! Céljuk a háborús anyaghiány miatt anyagtakarékos, praktikus ruhák megalkotása volt. A mai olvasó számára különösen mulatságos az a feltétel, hogy a ruhák anyaga csak bársony és selyem lehet, semmi esetre sem sötétszürke vagy sötétkék posztó. De rögtön érthetőbbé válik a kiírás, ha tudjuk, hogy az utóbbiak voltak a katonai egyenruhák alapanyagai. A pályázatra rengeteg mű érkezett, amatőröktől, valószínűleg arisztokrata hölgyektől is, de nincsenek adataink a résztvevőkről. A kivitelezett modellek nagy sikert arattak, elsősorban azért, mert, ahogy a *Divatsalon* tudósítója korholóan írta, nem feleltek meg a kitűzött célnak: „*Egy olyan kiállítást látott ugyanis (a tudósító), amelynek címe és tartalma teljes ellentétben áll egymással... A fényűzés ezekben az angol és francia nagystílusú alkotásokat utánzó kreációkban vígan, sértetlenül tenyészik tovább.*”⁴⁴

A háború alatt egyre erősebben jelentkezett az igény, hogy önálló magyar modelltervezés legyen, hiszen a francia modelleket mind nehezebb volt megszerezni és egyre drágábbak lettek. Különben is, ez kitűnő alkalomnak tűnt a Párizstól való elszakadásra. Így írt erről 1914-ben Gonda Béla a *Magyar Iparművészetben*:⁴⁵ „*a háború kínálja az alkalmat, hogy összeterelve mindazt a művészeti értéket, tudást és fantáziát, amely iparművészeinkben megvan, fejlesztve a hölgyközönségnek általános művészeti kultúráját és esztétikai érzékét, végül hozzáfűzve mindehhez azt a mesterségbeli tudást, amely e szakmabeli iparosainkat még a külföldön is elismertté tette: igyekezzünk a párizsi divattól való emancipálódásra.*”

1917-ben a *Magyar Iparművészet*⁴⁶, ismét foglalkozott a kérdéssel: „Mialatt divatruházaink és a nagyközönség makacs elfogultságának hiszi, hogy minálunk nincsenek olyan divattervezők, akiknek ízlését és ötleteit érdemes volna anyagban megcsinálni, mi egymás után mutatjuk be a Magyar Iparművészet olvasóközönségének azokat a magyar iparművészeket, akiknek megvan az eszritjük és készségük, hogy a női ruháknak anyagában és formáiban fejezzék ki mondanivalójukat.” Ebben a számban a lap a cikk mellékleteként négy ruhatervet ismertetett, de az ígért folytatás elmaradt.

Feltűnt viszont egy új művész, Angelo, akiről a *Színházi Élet* 1918-ban így írt: „ma egyike a legdivatosabb neveknek Pesten”.⁴⁷ Angelo művészi fényképeket készített és ruhaterveket: „mint divatkreátor éppúgy ösmernek és becsülnék Párizsban, mint Budapesten” – nyilatkozta a riporternek. A szakmát ugyanis Párizsban, a haute-couture cégek modellezőjeként kezdte, s csak a háború miatt tért haza. Néhány évig Pesten is aktívan tervezett, végül azonban a fotózást választotta. Petőfi Sándor utcai műterme a legdivatosabb volt Pesten, s a *Színházi Élet* divatfotóinak többségét is ő készítette.

DIVATIRÁNYÍTÓ CÉGEK A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT

1918-ban rendezték az első divatrevüt a *Színházi Élet*⁴⁸ szervezésében a Modern Színpadon. A műfajt – a rendszeres divatbemutatók elődjét – a XX. század talán legtehetségesebb divatkreátora, Paul Poiret találta ki, látványos színpadi keretek közé helyezve legújabb alkotásait. A pesti divatrevün a már ismert cégek mellett olyan új csillagok is szerepeltek, mint a Förster Nővérek (Haris Bazár 2.), a Sidy szalon (Schwarz Sidy, Kristóf tér 6.) és az ismert szücs cég, a Dán Testvérek (Váci utca 6.). A modellek túlnyomó többségét Angelo tervezte. 1921-ben egy Művész Társaság elnevezésű szervezet kívánt divatrevüt rendezni, amelyre még divatalbumot is ki akartak adni, Relle Pál (művészeti író), Guthy Böske (a *Színházi Élet* divatszakkértője), Angelo és Moór Jenő (a Nőiruha-készítők Országos Szövetségének (NOSZ) igazgatója) közreműködésével, de végül éppen ez utóbbi szervezet élénk tiltakozása miatt meghíúsult az ötlet⁴⁹. A NOSZ maga sem tétlenkedett: 1920-ban pályázatot írt ki magyaros díszítésű modellek tervezésére⁵⁰. Az első díjat Cs. Holló Erzsébet és Tedesco Juci nyerték, de nem arattak igazi sikert. Pedig új modellekre szükség volt, mert a szabók nem tudtak Párizsba utazni, s főleg nem kaptak devizát a vásárláshoz. A következő években azonban enyhültek a gondok, ismét megindult a rendszeres modellvásárlás, sőt a NOSZ társasutakat is szervezett Párizsba. Az 1921-ben megrendezett egészen nagyszabású divatrevün, a Reneszánsz Színházban⁵¹ megint az ismert párizsi szalonok – Jenny, Patout, Lanvin, Paquin, Drecoll stb. modelljeit vitelezték ki a résztvevő cégek, csak a Holzer és a Vékey (IV., Eskü tér 6.) szalon mutatott be saját tervezésű ruhákat. 1922-ben ismét rendeztek divatrevüt⁵², sőt a Gellértben⁵³ divatrevüt is Végül általánossá lettek a divatbemutatók. 1932-ben így írt a *Női Divat*⁵⁴ című szakmai lapban Dünn László, az egyik jó nevű szalon tulajdonosa: „Egy-egy divatbemutató... olyan érdeklődést kelt, mint akár egy színházi premier vagy vernissage. A lapok ráfekszenek a divattudósításokra. A dámák úgy beszélnek, vitatkoznak a színekről, vonalakról, fényeffektusokról, sőt a technikai részről, a szabásról is a ruha kapcsán, mint akár az új Galsworthy-ról vagy Le Corbusier új házairól, vagy arról, hogy Gál Franciska már nem gügyög a méltóságos asszony trafikjában.”

Újabb cégek is divatosak lettek, mint pl. Farkas Ferenc (IV., Bécsi u. 3.) és Rotschild Ábrahám (Bálvány utca 4.). Úgy tűnt, hogy a budapesti társas élet és divatipar a háború okozta megrázkódtatástól magához tért. A fellendülésnek az 1929-es gazdasági válság vetett véget. Budapest ismét messze került Párizstól, a devizaproblémák is újakezdődtek, s főleg sok patinás cég tönkrement vagy kisebb helyiségekbe húzódott. Csődbe jutott 1936-ban a Girardi cég is. A Holzer 1931-ben bezárt, és egy kisebb üzletbe költözött a Váci u. 24.-be. Igaz, 1941-ben a *Magyar Ipar*⁵⁵ című kiadványban már ismét azt olvashatjuk a Holzer fiúkról, hogy a pesti divat diktátorai. Ugyanakkor újabb cégek is megjelentek, közülük talán a legérdekesebb Aponyi Júliáé (Aponyi Albert gróf leánya, aki maga is társaságbeli hölgy volt. Szalonja arisztokrata körökben igen gyorsan a legkedveltebb lett.

Tüdős Klára: Magyar női díszruha, a Corvin Áruház 1939-es kínálatából.

BTM Kiscelli Múzeum, Textilgyűjtemény, ltsz.: T.1995. 9.1. 1–3.

számolt be arról Holzer Sándor, hogy Gelb Lipót szabómester a bírósághoz fordult, mert tőle egy Winternitz nevű konfekciócég 12 női köpenymodellt rendelt, de csak hármat vett meg és készíttetett el vele, ugyanakkor a többi más céggel kivitelezte, megsértve ezzel Gelb Lipót szerzői jogát. A királyi tábla igazat adott a szabómestereknek, s kimondta: „a női divatmodellek, azok rajzai és bármilyen azzal összefüggő kereskedelmi cikkei ugyanolyan szerzői tulajdonjogot képeznek, mint akár a színdarab, regény, kép vagy szobor”. Azt már Holzer tette hozzá, hogy Európa más államaiban már régóta létező jogelvet fogalmaztak meg végre nálunk is!

A harmincas évek második felében emelkedett ki Rotschild Klára műhelye a Váci u. 69.-ben, végül pedig Szita Józsefé az Irányi u. 27. szám alatt. Ezek az új csillagok – bár változatlanul megvásárolták a francia cégek modelljeit – sok, saját tervezésű alkotással is jelentkeztek, amelyekkel „pestiesítették” a párizsi módit. Közben ugyanis lassan felértékelődött a hazai modellezés is. 1921-ben a *Magyar Divatipar*⁵⁶ jelentette, hogy kirabolták Weil Hedvig üzletét, s főleg legújabb modelljeit vitték el. 1926-ban abból kerekedett botrány, hogy a Fischer Júlia cég Gombaszögi Fridának és Góthné Kertész Ellának az *Alvó férj* című darab vígszínházi előadására szállított ruháit saját szabadalmaként hirdette, holott Molyneux-modellek voltak. A népszerű francia cég Ausztriában és Magyarországon 10-12 példányban adta el ezeket a modelleket, így jól ismertek voltak! „Igen szép az üzleti leleményesség és reklám, de mégis azt hiszem, hogy tisztességtelen verseny kritériumába tartozik, hogy egyik cég a közösség megtévesztésére álszabadalmat hirdet és büntető szankcióval látja el mások ideáit, amelyek már előzőleg is sokszorosán forgalomba vannak. Az idegen tollakkal való dicsekvés ízlés dolga – de az üzleti jogrend megvédeése a Szövetség feladata.”⁵⁷ – mutatott rá a *Magyar Divatipar* a kétségtelesen fennálló jogi hézagra.

A kérdést 1930-ban rendezték jogilag. Szintén a *Magyar Divatiparban*⁵⁸

A toaettek szerzői jogát tehát már törvény védte, de maga a divattervezés még mindig gyerekcipőben járt. A *Magyar Divatiparban*⁶⁰ Moór Jenő, a NOSZ vezetője sürgette az iparművészeket, hogy tervezzenek szabócégek számára modelleket. A NOSZ⁶¹ 1929-ben a Goldberger céggel közösen kiírt egy pályázatot a Parisette nevű új műselyem anyag felhasználására, ezen azonban túlnyomórészt a már ismert cégek vettek részt, igaz, feltehetőleg önálló alkotásokkal.

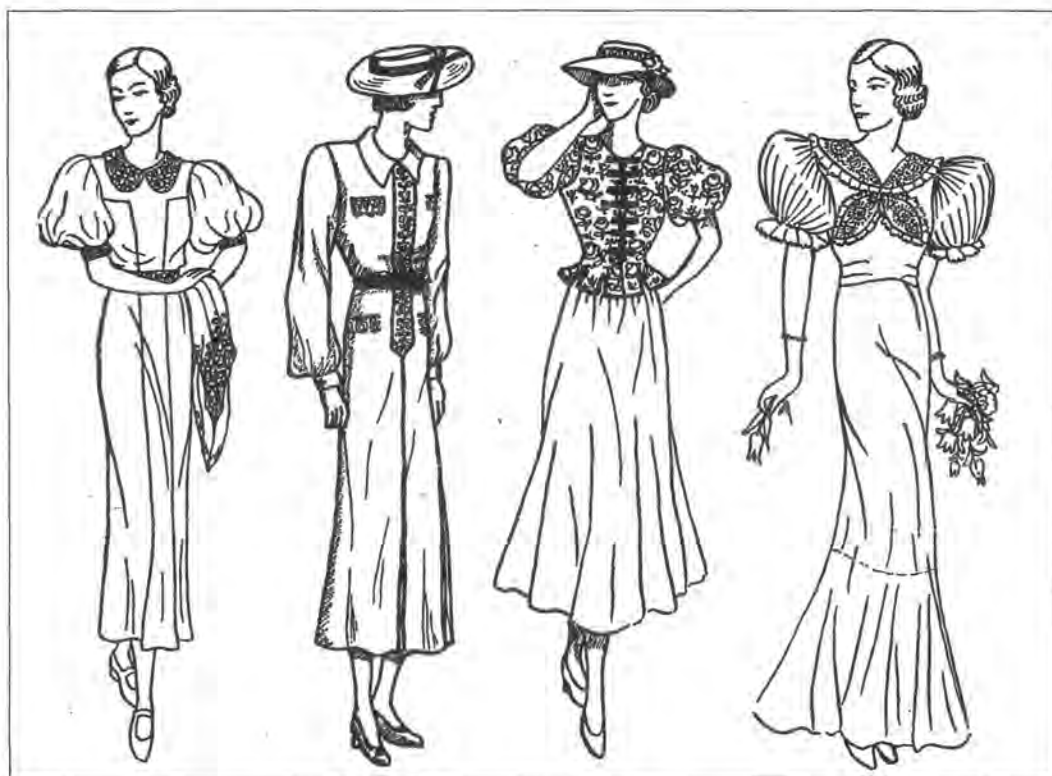
Hasonló volt a helyzet a következő években is, egészen 1933-ig, amikor Ferenczy Ferenc belügyminisztériumi titkár a Társadalmi Egyesületek Szervezete (TESZ) keretében a NOSZ-szal együtt kiíratott egy pályázatot, kifejezetten magyaros ízlésű ruhák tervezésére⁶². A pályázat sikeres volt, kitűnő tervek érkeztek, s novemberben már a megvalósított ruhákat mutatták be. Az első díjat Nagyajtay Teréz, a Nemzeti Színház, a második díjat Tüdős Klára, az Operaház jelmeztervezője nyerte. A bemutatót megelőző műsor szereplői közül Némethy Ella opera-énekesnő viselte Tüdős Klára díjnyertes ruháját, melynek kivitelezéséért a Fischer Júlia céget illették elismeréssel. Másik modelljét, melyet Kőszegi Teréz színművész nő viselt, a Förstner Nővérek készítették. A zsűriben Goldberger Leó textilgyáros, Tüdős Klára, Guthi Böske divatszakerítő, „Takácsné úrhölgy” a TESZ képviselőjében, Girardi Tibor, Hollósi igazgató a kamara részéről vettek részt. A zsűri tagjai miatt a *Női divat* című⁶³ újságnak – joggal – fenntartásai voltak, hiszen Tüdős Klára mellett a zsűri másik alkotó tagja, Girardi Tibor, sőt a Goldberger cég is kapott díjat! Azonban ez kényszermegoldás volt, mert ha a szakma legjobbjait kizárták volna, nemigen maradt volna színvonalas zsűriznivaló! A pályázat sikere, pozitív sajtóvisszhangja növelte a divattervezés tekintélyét is 1935-ben⁶⁴ az iparművészeti kiállításon a legismertebb szabócégek is részt vettek modelljeikkel, ami a ruhatervelés iparművészeti voltának elismerését jelzi.

A következő években Ferenczy és a NOSZ rendszeresen pályázatokat írt ki, nem csupán ruha, de hímezett blúz és magyaros textilminta tervezésére is. E versenyekre sok, igen magas színvonalú terv készült. Nagyajtay Teréz többször pályázott első díjat nyerve, de mellette megjelent egy új divattervező-generáció – Fries Erzsébet, F. Haranghy Erzsébet, Tedesco Anna, Csernák Anna Réka, M. Konkoly-Thege Ilona, Farnadi (Feigl) Ilonka. Rajzaikat rendszeresen közölte a *Muskátlí*⁶⁵ című kézimunkaújság, amely így némileg pótolta egy korszerű divatlap szerepét is.

Az I. világháborúig oly virágzó és sikeres divatlapkiadás ugyanis közben elsorvadt. A sikeres, hosszú életű lapok közül egyedül a *Divatsalon* jelent meg a háború alatt és után a papírhány ellenére. A harmincas évek gazdasági válságát már ez a lap sem tudta túlélni, igaz, színvonala is időközben nagyon erősen hanyatlott. A *Pesti Hírlap* mellékleteként megjelent *Pesti Divat*, illetve a *Tolnai Világlapja* társlapja, a *Párisi Divat*⁶⁶ nem tudták az űrt betölteni, s rajtuk kívül csak néhány hosszabb-rövidebb életű vékonyka kiadvány volt, mint a *Record*, a *Legújabb Divat*. Némelyiknek csak a címlapja volt magyar, belül német nyelvű volt. Igaz, foglalkozott rendszeresen a legújabb módival a *Magyar Úriasszonyok Lapja*⁶⁷, a *Társaság* és a szintén kedvelt kézimunkaújság, a *Tündérújjak* is. A legolvasottabb a *Színházi Élet*⁶⁸ volt, amely egyaránt volt színházi újság és a nőolvasók számára készült színvonalas társasági lap. Divatrovátát Guthi Böske szerkesztette, aki a pesti divat történetében az egyetlen olyan szakértő újságíró, aki – nem szakmabeliként – meglehetősen nagy tekintéllyel rendelkezett a szabóiparban.

A *Muskátlí* kezdettől fogva arra törekedett, hogy a magyar textilművészetet és ruhatervelést a népi hímezés és szabás motívumaival termékenyítse meg. Szerkesztője, a Magyar Királyi Állami Nőipariskola⁶⁹ igazgatója, Spolarich László, tagja lett a Ferenczy Ferenc által 1934-ben alapított Magyar Öltözködési Mozgalom Bizottságának, s mint ilyen a divattervpályázatok zsűrijének is. A lap megszűnéséig, 1944-ig, folyamatosan közölt magyaros ízlésű modelleket. A felsoroltakon kívül még Edvi Illés Panni, Barthus Irén, Érchegyi Irén, Vadonné Perényi Irén, Juszt Krisztina művei szerepeltek gyakran a lap oldalain.

De honnan került elő hirtelen ennyi divattervező? Néhányan más iparművészeti ágban tevékenykedtek előzőleg, mint pl. F. Haranghy Erzsébet, legtöbben pedig vagy a Rákóczi téri Magyar Állami Női-

F. Haranghy Erzsébet: Magyaros ruhatervek. Muskáti, 1936. 5-6. 81.

pariskola⁶⁹ vagy más nőipariskola (leginkább a Lajos utcai) tanárai, illetve a hallgatói voltak. Ezek a nőipariskolák az elszegényedett középosztálybeli családok leányainak igyekeztek kenyeret adni. Technika-
 ilag kevesebb tudást nyújtottak a szabóipari iskoláknál, de elméleti képzésük színvonalasabb volt, sőt a Magyar Állami Nőiipariskolában érettségizni is lehetett. A Magyar Képzőművészeti Főiskola rajzitanító-
 nő szakos hallgatói is kötelesek voltak a Rákóczi téri iskolát heti 10 órában látogatni kézimunka-tanulás
 céljából. Néhány tervező iparművészeti iskolát végzett, melynek textiltanszékén foglalkoztak ruhaterve-
 zéssel is, különösen 1943 után, amikor több ezer pengő költséggel varrótanműhelyt rendeztek be.⁷⁰

Az ismertetett tervezők közül Nagyajtay Teréz és Tüdős Klára emelkedett ki. Nagyajtay csupán ka-
 cérkodott a nemzeti színházi feladatai mellett a „civil” divattal. Alkotásai légiiesen könnyedek és elegán-
 sak, kissé mindig jelmezszerűek. Fries Erzsébet és F. Haranghy Erzsébet tervei is jól sikerültek, ügyesen
 tudták egyeztetni a napi divatot a magyaros motívumokkal. Igen sok, változó színvonalú rajza jelent meg
 Farnadi Ilonkának, úgy tűnik, ő kizárólag a tervezésből élt. Munkásságát a második világháború után is
 folytatta, de már nem népies tervekkel.

A magyaros modellek első számú alkotója vitathatatlanul Tüdős Klára⁷¹ volt. 1936-ban Pántlika né-
 ven önálló szalont nyitott a Kristóf tér 6. szám alatt, melynek bemutatói az előkelő világ találkozóhelyei
 lettek. „Tulajdonképpen riportélmény. Elmondhatnám, hogy több angol szót hallani, mint magyart a
 meghívott érdeklődők között. Szemben velem ünnepelt filmszínésznő latolgatja, hogy melyik nagyszere-
 rű ruhadarab felelne meg a leginkább egyéniségének”⁷² tudósított a Muskáti 1937-ben a sikeréről. Alko-
 tásai ma is megragadóak. Titkát így árulta el a Magyar Iparművészetben 1937-ben⁷³: „A ruha vagy
 anyagban, vagy vonalban, vagy dekorációban legyen magyaros, de sohasem mindhárom egyszerre.”
 1939-ben a Magyar Divatcsarnok vezetősége felajánlotta, hogy egy önálló, magyaros ruhákat áruló osz-

Farnadi Ilona: Magyaros ruhatervek. Muskáti, 1937., 3. 44.

tály számára tervezzen. Egy év múlva a Corvin Áruházban folytatta munkáját – mint az első magyar finomkonfekció-tervező, de továbbra is egyedi, igen komoly igényességgel létrehozott darabokat készítve. Így például a Budapesti Történelmi Múzeum⁷⁴ tulajdonában lévő, Corvin cégjelzéses magyar díszruhája zöld színjászó selyemtaftból készült, buggyos tüllujjait és tüllkötényének széleit XVII. századi felvidéki mintát utánozó vert csipke díszíti, s a fűzött derék mives fémgombjai XVIII. századi formát követnek.

A magyar divat sikere ismét felkeltette Európa figyelmét Budapest iránt. 1935-ben a *Femina*⁷⁵ című ismert francia divatlap októberi címlapján Párizs, Róma mellett Budapest szerepelt Európa egyik divatközpontjaként. Az export is megnövekedett, a magyaros kivitelű blúzok, ruhák, táskák szinte mindenholva eljutottak – nem csupán Európába, de Amerikába is.

A sikernek ugyanis elsősorban gazdasági jelentősége volt. A megnövekedett export nagyobb termelést jelentett a textilgyárosok számára is, így nem csoda, ha Gyárfás Andor, az Adria Selyemszövő Gyár Rt. igazgatója 1940-ben a *Női Divat*⁷⁶ hasábjain követelte: „Meg kell teremteni a modell ipart.” Bár ez a kívánsága nem teljesült maradéktalanul, úgy tűnik, 1940 körül a divattervezés önálló műfajjá lett. A *Női Divat*-nak⁷⁷ ugyanabban a számában, amelyben a Gyárfás-cikk megjelent, olvasható egy érdekes hirdetés is: „Nagy tetszéssel találkozott az újonnan megjelent M. S. modellalbum, mely árai és kivitele szempontjából úttörő. 25 db kézzel rajzolt, úgy angol, mint francia modellalbum ára 10 P.⁷⁸ Kapható Kádár Magda és Tamásfalvy Zsuzsa szervezőknél IX., Üllői út 1., valamint Braun Sándor és Vadász divatlapkereskedőknél Deák Ferenc u. 21., Fehérhajtó u. 8–10. Mindenféle kopírozási munkát vállalunk. A legújabb rajz-kollekciókat műtermünkben kívánatra bemutatjuk. Az 1. számból még egy pár példány kapható.”

Lukács Zsuzsa: Divatrajz. *Ez a Divat*. 1959. 8. 6.

A hirdetés arra utal, hogy kézzel rajzolt és nyomdai úton sokszorosított divatrajzokat adtak ki, amelyekhez kívánatra szabásmintát is mellékeltek. A modelltervezéssel ekkor már több stúdió is foglalkozott, kettőről konkrétan is tudunk az újsághirdetésből: a Stúdió Artról, és a Stúdió Parysról, ez utóbbinak S. Radó Zsuzsa rajzolt.

1940-ben a Szent István-héten nagyszabású divatbemutatót tartottak, amelyen 1940–41 téli divatját „120 pompásnál pompásabb magyaros ruha, estélyi, délutáni, délelőtti ruha, kosztüm és kabátkompozíció” képviselte... A *Női Divat* büszkén jelentette: „Minden darab, minden apró részlet magyar kéz és magyar tehetség munkája volt, amelynek kiválóságát a résztvevő közönség egyöntetű percnként felzúgó tapsal ismerte el”.⁷⁹

Sajnos azonban csak a résztvevő szabóiparosokat sorolták fel, azt nem, hogy a modelleket ők vagy más tervező készítette-e. Ez volt – érthető módon – az utolsó nagyszabású divatesemény. A közelgő front elsodorta a békebeli Budapest csillogó társasági életét.

A DIVATTERVEZÉS MINT IPARMŰVÉSZET

A háború után éveken keresztül az anyagihiány volt a jellemző. Nem volt szövet, selyem vagy bársony, a flanelnek is örültek. Nem volt papír és divatlap sem. Az első vékonyka rajzos kiadvány, az *Ez a Divat*⁸⁰ 1949-ben jelent meg először, s akkor is csak szezononként egy szám. Az *Asszonyok*⁸¹, majd a *Nők Lapja* foglalkozott a divat alakulásával, de a rajzok, melyeket rendszerint Z. Vágó Zsófia készített, elsősorban átalakítási tanácsokat adtak; ötleteket, hogyan lehet „egyetlen esti ruhánkat” többféle módon viselni. Az új vonalakat azok a kiadványok, albumok terjesztették, amelyeket a modelltervezők a szabók számára készítettek – legtöbbször nem is nyomtatott, hanem eredeti rajzos kivitelben. 1947-ben a Magyar Divattervező Művészek Szakszervezete rendezett divatbemutatót,⁸² ami arra utal, hogy annyian voltak, hogy külön szakszervezetekbe tömörülhettek.

Hogy az ismert nagy szalonok tulajdonosai tagjai voltak-e az új szakszervezeteknek, nem tudjuk, hiszen a bemutatón résztvevőket külön nem sorolták fel. 1947-ben azonban még léteztek, mert mind Aponyi Júlia, mind Rotschild Klára, mind Szita József lelkesen nyilatkozott az *Asszonyok*-ban⁸³ az új, Christian Dior-féle, New-Looknak nevezett, nőies divatstílusról.

1948-ban valamennyi szalont államosították. Többen „önként” beléptek a szövetkezetekbe, mások valószínűleg „kiléptek” az országból. Sokan az 1949-ben megalakuló Ruhaipari Műszaki Tervező Vá-

lalathoz⁸⁴ kerültek. Néhányan lakásukon dolgoztak alkalmazottak nélkül, így pl. Szita is. Államosították Rotschild Klára cégét is, de Különlegességi Női Ruhaszalon címen tovább üzemelt, sőt Rotschild Klárát meghagyták a szalon vezetőjének. Ám nemcsak az üzleteket, a tervezést is „államosították”. A *Nők Lapja*-ban, az *Ez a divat*-ban a Ruhaipari Tervező Vállalat rajzai jelentek meg – minden nevet száműztek, a francia, angol divat híreivel együtt. Az ekkor kialakuló konfekciógyártás modelljeit is „névtelenek” tervezték. A gyárak bemutatóikat gyakran üzemek csarnokaiban tartották, hogy a munkásasszonyok megbírálhassák őket. Valószínűleg nem lehetett túl jó véleményük, mert ezek a modellek silány anyagból készültek, és a konfekciógyártás alacsony műszaki színvonala miatt rosszul szabottak voltak, arról már nem is beszélve, hogy milyen unalmasak és konzervatívak voltak, hiszen a nyugati „kapitalista divat” utánzása ideológiai hibának számított.⁸⁵ Pedig a divattervezők képzése 1947-ben vált főiskolai szintűvé, amikor az iparművészeti iskolából főiskola lett. Igen sok jó nevű, tehetséges művész ekkor kapta meg a diplomáját: pl. Soltész Nagy Anna, Szabó Albert, Gyulai Irén, Balogh Rozi, Mészáros Éva. A tervezők elsősorban a külföldre szánt kollekciókban tudták fantáziájukat, művészi érzéküket megmutatni. Az 1953-tól évenként megrendezett nemzetközi (azaz a szocialista tábor országai közötti) ruhaversenyei rendre elnyerték a második díjat, természetesen a nagy testvér, a „sokkal fejlettebb”⁸⁶ Szovjetunió után.

1953 után lassan kezdték elismerni, hogy a nyugati divat követése még nem merénylet a szocializmus építése ellen. A most már havonta megjelenő *Ez a Divat* elmosódott barna-fehér képein rendszeresen tudósított Párizs, London, Róma újdonságairól, és átfogó körképet adott a magyar tervezők alkotásairól. A lap rajzait, divattanácsait rendszerint Lukács Zsuzsa készítette. Lassan újjáéledt tehát a pesti divat, ami az előző évekhez képest haladást, de a háború előtti színvonalhoz viszonyítva óriási visszaesést jelentett. A Belvárosban néhány kis „maszek” működött, dédelgetve a Nyugatról beszerzett pár divatlapot, amelyekből a pénzesebb vevők kiválaszthatták új ruháik modelljét. A budapesti divatot, akárcsak 100 éve, ismét két Váci utcai szalon irányította – a Különlegességi, később Clara Szalon és a Fővárosi Mérték Utáni Szabóság, később Budapest Szalon. A 100 évvel ezelőtti helyzettel szemben azonban az volt a különbség, hogy csak kevesek engedhették meg maguknak, hogy a két exkluzív szalonban dolgoztassanak. Kettőjük közül a vezető a Clara, azaz Rotschild Klára volt, aki szinte haláláig uralta a pesti divatot. Igaz, hallatlan előnyöket élvezett – szezononként Párizsba utazhatott, sőt anyagvásárlásra is kapott devizát. Modelljei a párizsi ízlést tükrözték, konzerválva a harmincas évek végének, negyvenes évek elejének felfogását, azt a tervezési stílust, amely feladatának tekintette a párizsi modellek „pestiesítését”. Ő volt a magyar divat nagymamája, akire a párizsi nagy cégek vezetői ma is emlékeznek. Vetélytársa, Arató Ferencné, a Budapest Szalon vezetője szintén gyakran utazhatott Párizsba, de ő kissé angolosabb, önállóbb és konzervatívabb stílust képviselt. Rajtuk kívül elsősorban az OKISZ-Labor (Ungvár u. 64–66.) és a Ruhaipari Tervező Vállalat (József krt. 29.) készített modelleket – ez utóbbi látta el a nagy konfekciógyárakat is. Tervezetett modelleket belföldi eladásra a Ruházati Bolt Vállalat és exportra a Modex nevű cég. Ezeknek dolgoztak azok a fiatal tervezők – Ökrös Zsuzsa, Nádor Vera, Gyulai Irén, Mészáros Éva, Balogh Rozi, Vörös Irén, Erhardt Magda, Vámos Magda, Russai Magda, Lendvai Ilona,⁸⁷ akik megteremtették hazánkban az iparművészeti szintű divattervezést, munkáikat rendszeresen bemutatták az országos iparművészeti kiállításokon.

Általában magyar alapanyagból, a legújabb divatvonalakat követve igyekeztek a képzőművészeti alapelveknek is eleget téve önállóan alkotni. Néhányan közülük saját kivitelezésre is vállalkoztak az Iparművészeti Vállalat keretein belül – Balogh Rozi, Szilvitzy Margit, Ökrös Zsuzsa, Szabó Albert megalakították 1958-ban a Divattervező Stúdiót,⁸⁸ amely kis példányszámú, igényes finomkonfekciót készített. De ők sem tudtak lényegesen változtatni azon a helyzeten, hogy Magyarországon a szép, divatos modelleket csak a divatbemutatókon és vásárokon lehetett látni, az üzletekben általában divatjamúlt, rossz minőségű méterárut és sikkelen konfekciót árultak.

A hatvanas évek végére, hetvenes évek elejére némileg változott a helyzet. Az *Ez a Divat* színes lett, s ugyancsak színes kivitelben jelent meg a Divattervező Vállalat Lapja, a *Pesti Divat*.⁸⁹ A szakma két nagy „öröge” – Rotschild Klára és Aratóné – meghalt. A Clara szalont egy ideig Nádor Vera vezette, a

Budapestet Ökrös Zsuzsa, de csak néhány évig határozták meg a szalonok arculatát, amelyek jelentősége – annak ellenére, hogy kiváló tervezők alkották a továbbiakban is a modelleket – lassan csökkent. Az Iparművészeti Vállalat (később IDEA) saját üzleteiben forgalmazta az iparművészek zsűrizett termékeit. Több kereskedelmi cég is saját modelleket árult, amelyek közül elsősorban a Luxus Áruház (Vörösmarty tér 3.) színvonala emelkedett ki. Időközben megerősödtek a konfekciógyarak is, ahol néhány igen rangos tervező dolgozott – pl. a Fékonban Szabó Albert, a Május 1 Ruhagyárban Déés Enikő, a Vörös Október Ruhagyárban Girardi Géza, a „nagy” Girardi leszármazottja. Az egyes részterületek szétváltak – jelentős tervezők alkottak a bőr, pl. Abaházi Katalin, Csiba Éva, Molnár Árpád stb. vagy a kötött ru-

házat területén, mint Balázs Klára, Bubb Ferenc, Cser Andor, Droppa Judit, Jankovics Zsuzsa, Nyári Ildikó – s a felsorolás távolról sem teljes! Megjelentek olyan erős egyéniségű művészek is – Bódy Irén, Bakó Ilona, Sárvári Katalin –, akik függetleníteni akarták magukat Párizstól, és a magyar népviselet formáira, díszítéseire támaszkodva időálló alkotásokat kívántak létrehozni. Törekvésüknek kedvezett, hogy a hetvenes években Párizsban is szívesen merítették a különböző népek formakincséből.

A divattervezés művészi rangjának erősödését mutatja az is, hogy 1972-ben az Ernst Múzeumban *Öltözködés 72* címmel megrendezték az iparművészek nagy, látványos seregszemléjét. 1975-ben az országos jubileumi iparművészeti kiállításon a Műcsarnokban igen nagy számmal vettek részt a ruhatervezők. A divattervek, ruhák, kiegészítők azóta is állandó résztvevői az iparművészeti kiállításoknak és a szombathelyi Savaria Múzeumban⁹⁰ megrende-

Nemzetközi Divat- kongresszus Szófiában

Ebben az esztendőben Bulgária fővárosában, Szófiában rendezik meg júniusban a már hagyományossá vált XI. Nemzetközi Divatkongresszust, amelyen a Szovjetunió és a népi demokratikus országokon kívül most első ízben szerepel kisebb kollektívával a Kínai Népköztársaság is. A nagyszabású divatparádán hét nemzet több mint ötszáz modelt vonultat fel, közte Magyarország hetvenkét modellből álló kollektívával szerepel. A hazai textilipar újdonságai-ból készült tavaszi, nyári, őszi és téli köpönyegek, ruhák, kosztümök, stírválto-nyok egyenes elvek szerint készültek, a különböző típusú, testalkatú- és korú emberek számára, a helyes és széles öl-ülékéssé elvek figyelembevételével. A magyar kollektív modelljeiből hatvanat a Ruhaiipari Tervező Vállalat és tizenkettőt a Kötés- és Mintázó Vállalat tervezett és készített –, jellemzőik a friss, harmonikus színek, az egyszerű, de elegáns divatvonalak.

Demonstrációnak néhány egyedi modellje a Ruhaiipari Tervező Vállalatnak a Szófiai Kongresszusra készült kollektívájából:

1. Lejfelé hóduló újonnan nyári köpöny, azéletes kidögésnél, órást résttel zsebekkel. Anyaga 100%-os természetes lemezben
2. A köpönyhez szék, fehér térdnél díszes, szarvú szimbólus szabványi tervezés az „EVA” elnevezésű gyártási terv alapján. A hűs a köpöny anyagából készült, szék oldalánál megtalálható. A modell Nédor Vera tervezte
3. Sárga fekete csillogó „Solovje” vászonból készült nyári kesztyű, spencer csomós kabátból, melyet nagy gallér díszít
4. A kosztüm azéletes megasztartó deréknél és nyakig tartó kidögésnél, fekete vászon, kombinációban fekete résttel készült ki, Nédor Vera terve
5. Háromrészes komplé, ágérett sárga szantungból. A hűs elől apró hajlékonyan re-
szte
6. A komplé kabátja emulán zseffel, a hűs hosszabb mint a kombinációk az újabb években, érdekés a mamis „gombos-megoldás”. A modell Vörös Irén tervezte

(Komplé Lili felvétel)

Nemzetközi divatkongresszus Szófiában.

A Ruhaiipari Tervező Vállalat kollektívája, Vörös Irén tervei.

Ez a Divat, 1960. 6. 10.

104

zett textilbiennáléknak. Komoly sikereket értek el a tervezők modelljei külföldön is Díjakat nyertek, jelentőssé vált az export a KGST-országokba, de nőtt Nyugat felé is, bár abba az irányba inkább az ún. bérmunka volt a jellemző, amikor a konfekciógyárak hozott anyagból és műszaki technológiával gyártották a ruhákat.

Nem változott a helyzet azonban – a szocialista tervezdaság korlátai miatt – a belföldi piacon. A kiállításokon megcsodált gyönyörű modellek hiányoztak az üzletekből, ahol változatlanul divatjamúlt, nagy példányszámban készült, rossz minőségű konfekció kellett magát. Budapest – úgy tűnt – menthetetlenül lemaradt a francia, angol, olasz, nyugatnémet divatközpontok mögött.

A helyzet a nyolcvanas évek közepén kezdett lassan változni, amikor az addigi belvárosi 3-4 maszek mellett sorra nyíltak a divatos ruhákat áruló magánbutikok. Ezek egyforma, művészietlen, csúnyán kivitelezett, rossz anyagból készült, de mindig a legutolsó divatot követő árut kínáltak. A mind erősebb konkurencia arra kényszerítette az állami ipart is, hogy a bérmunka tanulságait felhasználva kis szériás, divatos termékeket gyártson. Megjelentek a piacon nagynevű, ismert nyugati cégek is, amelyek közül pl. Pierre Cardin Magyarországon, magyar tervezővel – Tankó Judittal – hazai alapanyagból gyártatta termékeit. Mivel azonban az alapanyaggyártás még nem zárkozott fel a nyugat-európaihoz, vagy akár a távol-keletihez, a magyar Cardin minősége sem volt azonos a franciáéval. Az üzletek megtelek rossz vagy közepes minőségű, de nagyon divatos termékekkel, s Budapest kezdett ismét divatközpont lenni, legalábbis kelet-európai értelemben. A „szocialista” turisták nem utolsósorban bevásárolni jöttek Budapestre.

A kilencvenes évek elejére, az erősödő nyugati import és a megszűnő keleti export hatására az egész textil-, és divatipar válságba jutott. A legtöbb állami üzem leállt, a szerencsésebbeket a csődtől a privatizáció mentette meg, mások, mint pl. a Magyar Divat Intézet csökkent létszámmal, kissé megváltozott profillal⁹¹ harcolnak a megmaradásért. A Modex, az OKISZ-Labor, az IDEA-bolt megszűnt. A volt Clara Szalon kirakatában az osztrák Liska cég bundái kelletik magukat, a Budapest Szalon helyén – Adidas-sportbolt működik. A tendencia általános, a magyar cégek helyét ismert osztrák (pl. Ostermann) vagy angol (Mark and Spencer) foglalták el.

A divatipar válsága az iparművészek egzisztenciális biztonságát megrendítette, mégis, mindennek ellenére úgy tűnik, magához tér, sőt most kezd igazán kibontakozni az önálló magyar divattervezés. Évről évre különböző divatpályázatokat hirdetnek (Air France- és Malév-pályázat, Operaház Fashion stb.), új

Szilvitzy Margit: Nyári ruha. Ez a Divat. 1960. 6. 10.

divatos szalonok és tervezők jelennek meg. A sikeres, idősebb generáció néhány tagja Modern Etnikum néven 1991-től megrendezett csoportos kiállításán a magyar nép- és történeti viselet formáit felhasználva a XX. század végének szellemében kívánja megújítani a napi divatot, létrehozva az európai palettán egy sajátos magyar stílust, iskolát.

Az Iparművészeti Főiskola évente több kiemelkedő tehetséget bocsát útjára, s mellette megjelentek a középfokú képezést adó divatiskolák is. Közülük a legrégebb és a legismertebb az 1985 óta működő Rosemari Divatiskola.

Azt, hogy a kilencvenes évek melyik irányzata és melyik tervezője lesz az utókor számára is jelentős, ma még nem lehet megállapítani. Sikerül-e a magyar gazdaságot a divat és textilipar tevékenységével is fellendíteni – ez az elkövetkezendő években fog kiderülni. Nem elképzelhetetlen, hogy az ezredfordulóra Budapest ismét valódi divatcentrum lesz.

JEGYZETEK

1. *Tudományos Gyűjtemény*, Pest. Kiadó: TRATTNER Tamás János. 1829. V. 131–132. A női ruha nem Kostyálnál, hanem Mindszenty János nőiszabó-mesternél készült.
2. Kostyál Ádám munkásságáról vö. KERÉNYI A. Mária: „Pesti polgár és férjfi szabó”: Kostyál Ádám. *Folia Historica* 11. MNM. Budapest, 1983. 104–116.
3. *Journal des Luxus und der Moden*. Weimar, 1786–1827. Szerk.: Carl August BÖTTIGER. Kiadó: F. J. BERTUCH (1811-től Carl BERTUCH) Más, korai kiadványok: *Journal des Dames et des Modes*. Paris, 1797–1839. Kiadó: Pierre Antoine LEBOUX DE LA MÉSANGÏRE; *Wiener-Moden-Zeitung und Zeitschrift für Kunst, schöne Literatur und Theater*. Wien, 1816–1848. Kiadó: Johann SCHICKH, Franz WITTHAUER (1838-tól), Ritter von FRANCK (1844-től), August BACHMANN (1847-től). Többször is változott a címe, de rendszerint *Theaterzeitung*nak rövidítette magát.
4. *Der Spiegel. Blätter für Kunst, Industrie und Mode*. Ofen, 1828–1848. Kiadó: Franz WIESEN, később Franz Wiesen özvegye és S. ROSENTHAL. Jó nevű divatlap volt, az egész német nyelvterületen ismerték, nemcsak Pesten.
5. *Honművész*, Pest, 1833–1841. Kiadó: TRATTNER Tamás János, Szerk.: ROTHKREPF (MÁTRAY) Gábor; *Rajzolatok*. Pest, 1835–1839. A továbbiakban más néven jelent meg, és nem foglalkozott divattal. Szerk.: MUNKÁCSI János; *Honderű*. Kiadó: ERDÉLYI János. Szerk.: PETRICHEVICH HORVÁTH Lázár; *Életképek*. Pest, 1844–1848. Szerk. és kiadó: FRANKENBURG Adolf; *Pesti Divatlap*. Pest, 1844–1848. Kiadó: ERDÉLYI János. Szerk.: VAHOT Imre.
6. *Journal des Dames* (Paris). 1830. 31. 231., 5. juin 1830
7. *Wiener Theaterzeitung*, 1830. 80. *Notizblatt* 27, 81.
8. *Journal des Dames*, (Paris), 1830. 32. 250, 10 juin 1830
9. *Tudományos Gyűjtemény*. 1830. III. 137.
10. *Hasznos Mulatságok*. Kiadó: TRATTNER János. Szerk.: KULTSÁR István. Pest, 1831. 2. 1., július 7–8.
11. *Tudományos Gyűjtemény*. 1831. VII. 126.
12. Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjtemény Röpirat B 687/1/1832
13. *Adressbuch der Stadt Pesth Jahr 1803*. Pest, 1803. 177–181.
14. *Wegweiser für Fremde und Einheimische durch die königl. ung. Freystadt Pesth*. Pest, 1827. 462–466.
15. *Honművész*, 1833. 12. 424.
16. *Modebilder zur Theaterzeitung*, 1832 September, Nr. 10
17. Barabás-rajzot találunk pl.: *Der Spiegel* 1842. 2., az *Életképek* 1845. 10., 1846. 7., a *Honderű* 1844. I. 1. 36. számban.
18. Példák: *Honművész* 1833. 71. 574. Klasszy és Mindszenty modelljeit rajzolta Fuchstaler, metszette Kohlman, 1839. 39. 312 Nr. 20; Klasszy Vencel modelljét rajzolta Fuchstaler, metszette Kohlman, 1841. 30. 240. Nr. 15; Klasszy modelljét rajzolta Fuchstaler, a metsző nincs feltüntetve.
19. ROBOZ Imre: A tükörből. Kaposvár, 1880. 156.
20. A két cégről, valamint a később említett cégekről részletesebben vö. F. DÓZSA Katalin: A szabóipar Magyarországon a dualizmus korában. *Folia Historica* 2. MNM. 1973. 160–162. és Letűnt idők, eltűnt divatok 1867–1945. Budapest, Gondolat, 1989. 151–154.
21. VAHOT Imre: Budapesti Kalauz. Budapest, 1864.
22. *Magyar Bazár*. Budapest, 1866–1904. Kiadó-szerkesztő: SZABÓ Richárd, majd WOHL Janka és Stephanie.
23. *Der Bazar – Illustrierte Damen Zeitung*. Berlin, 1855–1937. Kiadó: L. ULLSTEIN.
24. *Divatsalon*. Budapest, 1888–1929. Szerk.: FANGHNÉ GYUJTÓ Izabella, SZABÓNÉ NOGÁLL Janka.

25. *Wiener Mode*. Wien, 1888–1955. Kiadó: COLBERT & ZIEGLER.
26. *Bazár*. Budapest, 1906–1914. Szerk.: GUBODY Vilma; *Budapesti Bazár*. Budapest, 1903–1914. Szerk.: KIRÁLY Kálmán, RADNAY Erna; *Divatújság*. Budapest, 1894–1914. Szerk.: CSEPREGHYNE RÁKOSI Ida.
27. Holzer Simon Központi Áruháza, Kossuth Lajos u. 9.
28. *Divatértéslő*. Budapest, 1898–1901. Szerkesztő-tulajdonos: HOLZER Sándor.
29. Pl. *Színházi Élet* III. 1914. 15. Hátsó borító.
30. MANGOLD Béla Kolos: Öltözködési kódex férfiaknak. Budapest, 1908.
31. *Szabó Hírlap*. Budapest, 1910–1944. Szerkesztő-tulajdonos: ULLMAN Jákó.
32. *Szabó Ipar*. Magyar Konfekció Újság. Szerk.: VÁGÓ Jenő. Budapest, 1929. 10. 110.
33. Ltsz.: MNM. 1957.144.1–2
34. Modesammlungen der Stadt Wien. Ltsz.: 6490.
35. *Magyar Iparművészet*. Szerk.: RÁTH György. Budapest, 1900. 1. 44.
36. *Magyar Iparművészet*. 1902. 121., 240.
37. A bársonyvetés vasalással előállított mintázás volt, a MIP szerint Mirkovszkyné találta ki.
38. *Magyar Iparművészet*, 1901. 208.
39. Ltsz.: MNM.T. 1984.195.
40. *Új Idők*. Szerk.: Herczeg Ferenc, 1903. 9. 205.
41. Uo. 1906. 10. 333–335.
42. *Magyar Iparművészet*. 1912. 1. 43.
43. A Fényűzés Elleni Liga tevékenységéről vö. F. DÓZSA Katalin: Letűnt idők, eltűnt divatok 1867–1945. Budapest, Gondolat, 1989. 25–26.
44. *Divatsalon*. 1916–17. 1. 19–30.
45. *Magyar Iparművészet*. 1914. 17. 468.
46. Uo. 1917. 92.
47. *Színházi Élet*. 1918. 16. 32.
48. Uo. 1918. 2. 28.
49. *Magyar Divatipar*. A Nőruha-készítők Országos Szövetségének és a Női Szabók Anyagbeszerző és Termelő Szövetkezetének hivatalos lapja. (Szerk. nincs.) Budapest, 1920. 17. 5
50. *Magyar Divatipar*. 1921. 9. 2.
51. Uo. 1921. 36. 6.
52. Uo. 1921. 36. 46.
53. *Társaság*. Szerk.: DOBAY István, Budapest, 1922. 20. 328–331.
54. *Női Divat*. Budapesti Nőruha-készítők Ipartestületének hivatalos lapja. (Szerk. nincs.) Budapest, 1932. 4. 2.
55. *Magyar Ipar*. Szerk.: ÁRVAY József, Budapest, 1941. 382.
56. *Magyar Divatipar*, 1921. 33. 7.
57. Uo. 1926. 11. 3.
58. Uo. 1930. 13. 2.
59. A hangzatos, elsősorban gazdasági érdekeket szolgáló elnevezést 1936-ban találták ki a Budapesti Nemzetközi Vásáron. *Női divat*. Budapest, 1936. 5. 5.
60. *Magyar Divatipar*. 1930. 6. 7.
61. Uo. 1929. 12. 6., eredményhirdetés: 18. 4.
62. A pályázatról részletesen I. F. DÓZSA Katalin: A *Muskáti* című kézimunkaujság és magyaros öltözködési mozgalom az 1930-as években. *Ethnographia* 1–4. Budapest, 1989. 329–341.
63. *Női divat*. 1933. 11. 8–9.
64. *Magyar Divatipar*. 1935. 12. 7.
65. *Muskáti*. Budapest, 1931–1944. Szerk.: ZULAWSKY Eleméerné, 1932-től SPOLARICH László, 1935-től a *Magyar Iparművészet* társalapja. Részletesebb ismertetését I. F. DÓZSA: A *Muskáti*... i. m.
66. A *Pesti Divatnál* nincs külön szerkesztő megjelölve, a *Párisi Divat* szerkesztője SOMFAY Margit, illetve M. KRASZNAI Elza, a *Record* szerkesztője öv. MÁTYÁSY Gusztávné, ugyancsak ő a felelős szerkesztője, sőt kiadója is a *Legújabb Divatnak*.
67. *Magyar Úriasszonyok Lapja*. Budapest, 1923–1944. Szerk.: KERTÉSZ Béla; *Társaság*. Budapest, 1913–1944. Szerk.: előbb DOBAY István, majd MIAKICH Károly; *Tündérújjak*. Budapest, 1924–1944. Szerk.: SZEGEDY Ida és W. BARTHA Emma.
68. *Színházi Élet*. Budapest, 1913–1937. Szerk.: INCZE Sándor.
69. Budapest VIII., Rákóczi tér 2. Ma ruhaipari szakközépiskola.
70. *Magyar Iparművészet*. *Muskáti*. 1943. 7. 79.
71. Előbb Szunyoghné, majd Zsindelyné, ezért csak leánynevén említem. Életéről, tevékenységéről vö. DIZSERI Eszter:

- Zsindelyné Tüdös Klára. Budapest, 1994.
72. *Muskátlí*. 1937. 8. 105.
 73. *Magyar Iparművészet*. 1937–1938. 6. 178.
 74. *Ltsz.*: T.1995.9. 1.1–3.
 75. *Femina*. Paris, 1935. 10.
 76. *Női divat*. 1940. 5. 5.
 77. *Női divat*. 1940. 5. 4.
 78. A francia és angol elnevezés a ruhák stílusára utal.
 79. *Női divat*. 1940. 7. 5.
 80. *Ez a Divat*. Budapest, 1949–. Szerkesztő induláskor nincs megadva.
 81. *Asszonyok*. Budapest, 1946–49. Kiadja az MNDSZ. Felelős szerkesztő: 1946-ban ARANYOSSI Magda, 1947-ben IZSÁKY Margit, majd PAPP Antal, 1948–49-ben ismét IZSÁKY Margit. Érdemes felsorolni a szerkesztőbizottság tagjait is: Gárdos Mária, dr. Majláth Jolán, Némethy Béláné, Rajk Júlia. A IV. évfolyam 22. száma után hirtelen eltűnt, és a következő héten megjelent a *Nők Lapja* I. évfolyam 1. száma, amely felépítésében, szerkezetében azonos volt az *Asszonyokkal*, de egy névtelen „szerkesztőbizottság” szerkesztette.
 82. *Asszonyok* II. évf. 1947. 12. (az oldalak nincsenek számozva, ezért nem közlöm).
 83. *Uo.* 1947. 20.
 84. 1949-től Ruhaipari Tervező Vállalat, jelenleg Magyar Divat Intézet néven működik ugyanazon a telephelyen, a VIII., József krt. 29.-ben.
 85. A korszak divatának politikai megítéléséről vö. F. DÓZSA: Magyar divattörténet 1945–1958. In: *História*. Budapest, 1991/4. 22–24. és 1991/5–6. 50–52.
 86. Az *Asszonyok* már 1949-ben ismerteti, hogy miért fejlettebb a szovjet konfekcióipar a nyugatinál. IV. évf. 1949. 17.
 87. A felsorolás nagyon hiányos, de jelen cikk csak vázolja a divattervezés történetét.
 88. A *Nők Lapja* X. évf. 1958. 24. számában mutatja be őket.
 89. *Pesti Divat*. Budapest, 1959–1974. Szerk.: NÁDOR Vera.
 90. 1978-ban az I. szombathelyi textilbiennálé ruharészét gyakorlatilag a Magyar Divat Intézet anyagából rendezték.
 91. Kevesebbet modellezik, elsősorban oktatással, a trendek ismertetésével és irányítással foglalkozik.

BUDAPEST – MODESTADT
KURZE GESCHICHTE DER UNGARISCHEN MODESCHÖPFUNG

ZUSAMMENFASSUNG

Im Mai 1829 erschien in der Zeitschrift "Tudományos Gyűjtemény" ein vom Pester Schneider Kostyál Ádám, publizierter Stich, der ein Paar in ungarischer Galakleidung darstellte. Dieses war das erste anspruchsvolle Andenken der ungarischen Modeschöpfung. Die Männerkleidung war eine Erneuerung der traditionellen ungarischen Tracht, verwendete historische Elemente des 17–18. Jahrhunderts, folgte aber den Formen der europäischen Mode. Die neue ungarische Kleidung fand auch im Juni 1830 in Paris gefallen, welche Rudolf Apponyi der Neffe des österreichischen Botschafters es auf dem Ball des Prinzen von Orleans trug. Über diesen Erfolg berichteten auch die europäischen Modeblätter.

Die europäische Mode wurde von den Pester Modeblättern in Nachbildung oder Kopie der Stiche aus französischen und deutschen Blätter mit zwei-drei Wochen Verspätung publiziert. Der "Spiegel" war 1828 in Ungarn das erste deutschsprachige Modeblatt. Dem folgten die ungarischen Blätter "Honművész" (1833), "Rajzolatok" (1935), "Honderű", "Életképek" und "Pesti Divatlap".

Der Verfall des Freiheitskampfes vertrieb auch die "kriminellen" Modenblätter in Unterstützung der ungarischen Literatur. Erst in den fünfziger Jahren erschienen sie erneut. Die meisten verbreiteten die Atelier von Monaszterly und Kuzmik beziehungsweise Alter und Kiss, die zwei bekanntesten Firmen an der Mitte des 19. Jahrhunderts in der Váci Straße.

1866 erschien die erste, im heutigen Sinn als Modezeitschrift zubetrachtende Ausgabe, mit dem Titel "Magyar Bazár". Sie war eine Variante des in Berlin erscheinenden "Der Bazar". 1888 folgte der "Divatsalon", ein Partnerblatt der "Wiener Mode".

Ende des 19. Jahrhunderts wurde Budapest zu einem der Modezentren Europas. Zwei Firmen konnten schon nicht mehr den Aussprüchen des Bürgertums und der Aristokratie gleichzeitig befriedigen. Der Markt teilte sich: in exklusive, teure Salons mit kleinerem Umsatz – der eleganteste Salon war der von Josef Girardi in der Koronaherzog (Erzherzog) Straße 1 – und den viel billigeren Modewarenhäusern, die die Bedürfnisse der Mittelklasse mit guter Qualität befriedigten. Unter ihnen ragte Simon Holzers Warenhaus in der Kossuth Lajos Straße hervor.

Ende des 19. Jahrhunderts entstanden auch bei der Frauenkleidung in Ungarn kunstvolle Entwürfe. Nennenswert war 1906 Marischka Undi, welche mit einem ungarischen Kleidentwurf auftrat.

Während des I. Weltkrieges erschien der erste erfolgreiche Modeschöpfer, Angelo, welche zuerst Kleidungen entwarf, später hauptsächlich künstlerische und Modefotos gestaltete. Sein Atelier in der Petőfi Sándor Straße war betreffs der Mode das hervorragendste in Pest, auch die Mehrzahl der Modefotos aus der Zeitschrift "Színházi Élet" wurden von ihm gemacht.

Seit 1918 fanden regelmäßige Modeschauen und in Budapest statt. Woran die elegantesten Firmen teilnahmen. Unter ihnen zwei in der Zwischenkriegszeit modisch gewordene Salons, wie z. B. das von Klara Rotschild in der Váci Straße und József Szita, Irányi Str. 27.

1933 Ferenc Ferenczy, Sekretär des Innenministeriums, schrieb ein Wettbewerb für von Modeentwürfen für den ungarischen Geschmack aus. Den ersten Preis gewann Teréz Nagyajtay, Kostümbilderin des Nationaltheaters, den zweiten Klára Tüdös, Künstlerin des Opernhauses.

Klára Tüdös war die erfolgreichste und im Ausland bekannteste ungarische Modeschöpferin. Daneben entwickelte sich eine neue Schöpfergeneration: Erzsébet Fries, Erzsébet F. Haranghy, Anna Tedesco, Anna Réka Csernák, Ilona Konkoly-Thege, Ilonka (Feigl) Farnadi. Ihre Zeichnungen wurden regelmäßig in der Handarbeitszeitschrift "Muskátlí" veröffentlicht.

Nach dem Zweiten Weltkrieg waren Stoffe Mangelware. Die erste dünne, gezeichnete Ausgabe "Ez a Divat" erschien erst 1949.

1948 wurden alle Modesalons verstaatlicht. Viele der Modeschöpfer gelangten 1949 zum neugegründeten "Ruhaipari Tervező Vállalat" für Entwerfen der Bekleidungsindustrie. Das Salon von Klara Rotschild wurde auch verstaatlicht funktionierte aber unter dem Namen "Különlegességi Női Ruhaszalon" weiter, und Klara Rotschild blieb Leiterin des Salons. Nicht nur die Geschäfte und Salons sondern auch die Planung der Kleider wurde damals verstaatlicht. In den Zeitschriften "Nők Lapja" und "Ez a Divat" erschienen Zeichnungen des Ruhaipari Tervező Vállalat, alle ohne Namen.

Nach 1953 erkannte man langsam, daß dem Folgen der westlichen Mode keine Tat gegen dem Sozialismus war. Die Budapester Mode wurde wie vor 100 Jahren wieder von zwei Salons in der Váci Straße angeführt – der "Különlegességi Női Ruhaszalon", unter dem späteren Namen "Clara Salon", und die "Fővárosi Mértékutáni Szabóság", spätere "Budapest Szalon".

Die Ausbildung der Modeschöpfer gelangte 1947 auf Hochschulniveau – aus der Schule für Kunstgewerbe wurde eine Hochschule. Hier erhielten junge Modeschöpfer ihre Diplome, wie: Anna Nagy Soltész, Zsuzsa Ökrös, Vera Nádor, Irén Gyulai, Éva Mészáros, Rozi Balogh, Irén Vörös, Magda Erhardt, Magda Vámos, Magda Russai, Ilona Lendvai, Margit Szilvitzky, Albert Szabó. Sie brachten, die ungarische Modeschöpfung auf kunstgewerbliches Niveau.

Ende der sechziger Jahren, in den siebziger Jahren wurde "Ez a Divat" farbig und auch eine neue Zeitschrift: "Pesti Divat" erschien in Farbe. Das Unternehmen für Kunstgewerbe – Iparművészeti Vállalat, später "Idea" setzte die von einer Jury

geprüften Produkte der Kunstgewerbekünstler in seinen eigenen Geschäften in den Handels.

Die einzelnen Bereiche teilten sich. Bedeutende Entwerfer beschäftigten sich mit Leder wie, z. B. Katalin Abaházi, Éva Csiba, Árpád Molnár, usw. andere mit dem Bereich der Strickkleidung, z. B. Klára Balázs, Ferenc Bubb, Andor Cser, Judit Droppa, Zsuzsa Jankovics, Ildikó Nyári, usw.

Es fanden sich auch starke individuelle Künstlerin ein, wie Irén Body, Ilona Bakó, Katalin Sárvári, die von Paris unabhängig sein wollten. Sie schufen ihre Werke auf Grund der Formen und Verzierungen der ungarischen Volkskunst und wollten auf Ewigkeit erschaffen.

Wegen der Schranken der sozialistischen Wirtschaft änderte sich nicht die Lage auf dem Binnenmarkt. In den Modegeschäften fehlten die wunderbare Kleidung die wir auf Modeschauen bewundern konnten – es waren nur altmodische, in großer Zahl gefertigte Serienprodukte von schlechter Qualität im Angebot. Budapest so schien es blieb hoffnungslos hinter den französischen, englischen, italienischen und westdeutschen Modezentren zurück.

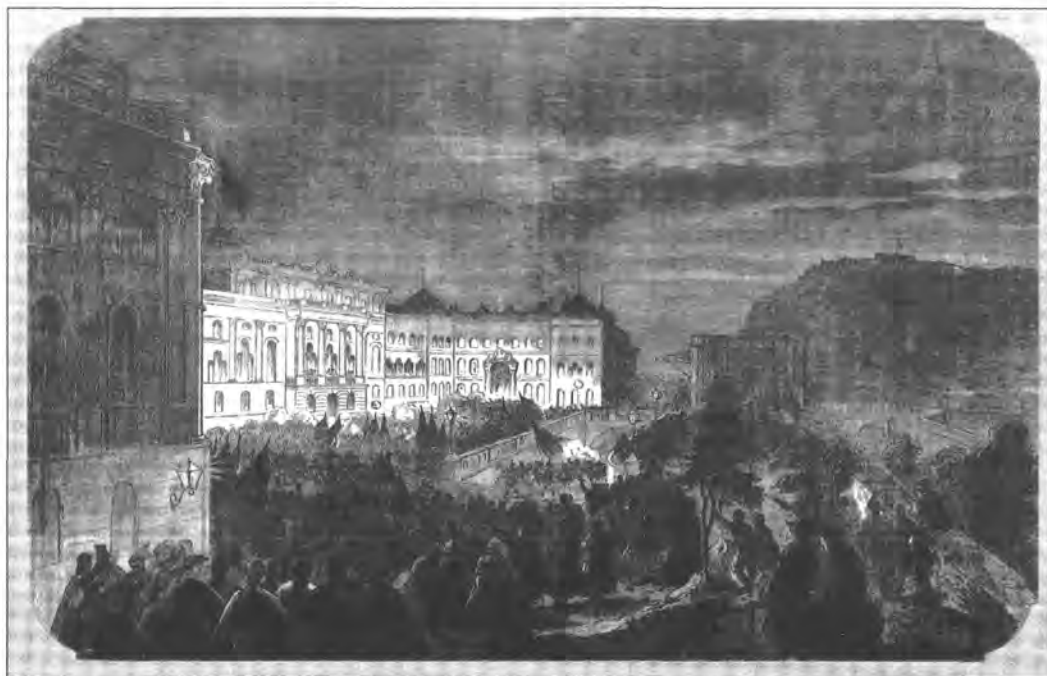
Mitte der achtziger Jahre wurden in großer Zahl Privatboutiquen eröffnet. Sie boten die einförmige, geschmacklosen, häßlich bearbeiteten Waren aus Stoffen schlechter Qualität an, welche aber immer der letzten Mode folgten. Berühmte westliche Firmen, z. B. Pierre Cardin erschienen auf dem ungarischen Markt, die mit der ungarischer Schöpferin, Judit Tankó aus heimatischen Stoffen ihre Produkte erzeugten. Budapest begann wieder ein Modezentrum zu sein – wenigsten in osteuropäischer Hinsicht.

Anfang der neunziger Jahre geriet die gesamte Textil- und Modeindustrie aufgrund des verstärkten westlichen Imports und des ausbleibenden Ostexport in Krise. Ende der neunziger Jahre erholte sie sich von der Krise und es entstand eine selbständige ungarische Modeschöpfung. Es ist nicht unvorstellbar, daß zur Jahrtausendwende Budapest wieder zu einem wirklichen Modezentrum wird.

PEST-BUDAI ÜNNEPSÉGEK 1865–1870 KÖZÖTT SZÉKELY BERTALAN RAJZAINAK TÜKRÉBEN

1865–1870 között jeles események zajlottak Pest-Buda városában, melyek többségükben a császári pár látogatásaihoz kapcsolódtak. I. Ferenc József és ifjú felesége első alkalommal 1857-ben látogatott Magyarországra.

Az ünnepeket akkor B. Bachmann-Hohmann (XIX. sz. közepe) és Joseph Heicke (1811–1861) osztrák művészek örökítették meg színes litográfiasorozatban.¹ A magyar művészek közül Barabás Miklós és Sterio Károly kapott egy-egy műre szóló kisebb megbízást.² A látogatások a 60-as évek során többször is megisméltódtak, de ezúttal az események megörökítésére az osztrák Vinzenz Katzler (1823–1882) és Franz Kollarz (1829–1894) mellett magyar művészeket is felkértek. Az Olaszországból 1862-ben hazatelepült Heinrich Ede, a népeletképeiről jól ismert Jankó János vagy a Münchenben élő és 1866-tól az ottani akadémián tanító Wagner Sándor mellett a pályakezdő Székely Bertalan is megbízást kapott az események helyszínen történő rögzítésére. Székely 1862-ben tért végleg haza Münchenből, és nevét ekkor már jól ismerte a magyar közönség *II. Lajos holttestének feltalálása*, valamint a Dobozi Mihály és hitvese című történelmi képei kapcsán és a Bajor Nemzeti Múzeum számára festett, *VII. Károly császár menekülését* ábrázoló freskójáról. A rendezőbizottság felkérésére Székely a helyszíneken készí-

Fáklyásmenet a királyi palota előtt, 1865

Az eredeti rajz után metszette Morelli Gusztáv. Vasárnapi Újság, 186.5 júl. 16. 359.